www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Kapitalist Toplumsal İlişkilerde Dönüşüm – Dönüşümün Katalizörü Olarak Salgın

Transformation in Capitalist Social Relations: Covid 19 Pandemic as the Catalyst of Transformation

Ayşe Cebeci*

Abstract: Covid-19 pandemic paved the way for taking several radical decisions all across the world. These decisions and the measures which were subsequently taken affected not only the area of healthcare but also the entire societal order. Both putting the existing order on hold and creating new practices required the undertaking of new efforts in all areas. This study aims to analyze the effects of the pandemic, how the measures taken against the pandemic produced solutions to the problems of the capitalist societal order/organization and which problems these measures addressed in the period which still could be deemed as the early stage. In so doing, by going beyond just focusing on the pandemic and post-pandemic period, the answer is given to questions such as what the fundamental problems of the capital formation system were and what regulations were needed prior to the pandemic. Thus, efforts were made to explore what sort of an effect the pandemic had on the functioning of the system and how the pandemic accelerated the transformation process. One of the fundamental questions, the answer of which was sought, was if the pandemic served as a catalyst which sped up the transformation of the capitalist societal order. To this end, efforts were made to reveal the fundamental problems of the process of capital formation in light of the current stage of internationalization of the capital. The unemployment issue which would arise from the competition and excessive automation in the process of industrial robotisation along with the Fourth Industrial Revolution was examined. Thus, it was ascertained that one of the fundamental problems of the system which would be producing in a less labor-intensive and more capital-intensive mode in the future would be how the sustainability of the economic situation of people without a regular income would be assured. Through multiple sources of data, the dimensions reached by the industrial robotisation race and how many people would lose their jobs due to this robotisation process were demonstrated. On the other hand, it was indicated that this production mode, which required less labor in combination with robotic technologies, the artificial intelligence growing steadily alongside the Fourth Industrial Revolution and ‘Smart Factories’ employing these technologies, would pave the way for decrease not only in unskilled jobs but also in the number of jobs requiring high-level qualifications. In this process in which the conflicts within each class and between classes will grow, certain changes occur also in the international division of labor. With smart factories capable of layered production, the countries getting ahead in the installation of industrial robots will be the new industrialized countries of the world. Employment opportunities for low-skilled labor force will continue to shrink, and the medium-scale job opportunities which increase as excessive automation is introduced to the market will also remain vulnerable. Calling the ‘Welfare State’ again into action and raising the revenues of the state will be in place for ensuring that the societal consensus is reached. In this

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Asst. Prof. Dr. Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics

ORCID 0000-0003-2973-2021

183171@gmail.com

Cite as/ Atıf: Cebeci, A. (2020). Kapitalist toplumsal ilişkilerde dönüşüm: dönüşümün katalizörü olarak salgın. *Turkish Studies*, 15(4), 1409-1428. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.44872>

Received/Geliş: 05 July/Temmuz 2020

Accepted/Kabul: 30 August/Ağustos 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2020

CC BY-NC 4.0

process, results produced by the pandemic for the capitalist system overlap with transformations required by the system, and act as a catalyst which speed up the process.

Structured Abstract: Covid-19 pandemic paved the way for taking several radical decisions all across the world. These decisions and the measures which were subsequently taken affected not only the area of healthcare but also the entire societal order. Both putting the existing order on hold and creating new practices required the undertaking of new efforts in all areas. This study aims to analyze the effects of the pandemic, how the measures taken against the pandemic produced solutions to the problems of the capitalist societal order/organization and which problems these measures addressed in the period which still could be deemed as the early stage. In so doing, by going beyond just focusing on the pandemic and post-pandemic period, the answer is given to questions such as what the fundamental problems of the capital formation system were and what regulations were needed prior to the pandemic. Thus, efforts were made to explore what sort of an effect the pandemic had on the functioning of the system and how the pandemic accelerated the transformation process. One of the fundamental questions, the answer of which was sought, was if the pandemic served as a catalyst which sped up the transformation of the capitalist societal order.

To this end, efforts were made to reveal the fundamental problems of the process of capital formation in light of the current stage of internationalization of the capital. The unemployment issue which would arise from the competition and excessive automation in the process of industrial robotisation along with the Fourth Industrial Revolution was examined. Thus, it was ascertained that one of the fundamental problems of the system which would be producing in a less labor-intensive and more capital-intensive mode in the future would be how the sustainability of the economic situation of people without a regular income would be assured. Through multiple sources of data, the dimensions reached by the industrial robotisation race and how many people would lose their jobs due to this robotisation process were demonstrated. On the other hand, it was indicated that this production mode, which required less labor in combination with robotic technologies, the artificial intelligence growing steadily alongside the Fourth Industrial Revolution and ‘Smart Factories’ employing these technologies, would pave the way for decrease not only in unskilled jobs but also in the number of jobs requiring high-level qualifications. It is anticipated that, while industrial robots are substituted for blue-collar workers, the contraction in the employment opportunities for the white-collar employees will also come into play along with the developments in the artificial intelligence and growth in the use of Big Data.

At this juncture, how the societal consensus will be reached is the most crucial question as the conflicts within each class and between classes will be intensified in a period when competition and unemployment will rapidly increase. It is essential that novel mechanisms turning the conflict into consensus be put in place. In this context, the state comes to the forefront as the institution to ensure the necessary coordination.

Under circumstances such as the unemployment, absence of regular income and inadequate self-production, the discussions on concepts such as the unemployment insurance and ‘basic income support’ which would increase the social expenses of the state were initiated. However, the transformation of state functions, the opening-up of the public services to the capital owners as an area for capital formation and the steady fall in the state revenues in this process owing to the Washington Consensus and later the implementation of neoliberal policies made the state apparatus ineffective. In order to attract Foreign Direct Investments (FDI), several countries lowered the corporate income tax and sought to earn tax revenues from the taxation of income and indirect taxation. In the context of trade liberalization, customs duties were also reduced. Thus, public revenues fell down because of both the reduction of taxes as response to the demands of the capital owners and the decline in the taxes imposed on wage earners in tandem with the fall in the employment.

In such an environment, the pandemic tied the unemployment to an unusual reason by stopping it from being a systemic and class-based problem. This situation was welcomed by large masses. However, the plenty of people who expect to return to their jobs following the pandemic will fail to get their former jobs.

When judged from the perspective of the capital owners, it is projected that particularly the businesses which produce with conventional technologies will be negatively affected by the process. In this process, the pandemic caused the companies with short positions to be incapable of paying their existing debts back and accelerated the bankruptcies. This signifies that the capital will change hands rapidly in the medium term. Moreover, because of the pandemic, providing services like long-distance learning through

internet nurtures the Big Data at an accelerated rate. In this way, the infrastructure to be utilized by the artificial intelligence became even more enriched in the period of pandemic.

As per the evaluation in terms of the roles to be played by countries in the international division of labor, it is predicted that the existing division of labor will be reshaped. In this process, countries which went ahead in the installation of industrial robots (China, Japan, the USA, South Korea and German) embarked on a robotic industrialization competition. In fact, trade wars launched by the US President Donald Trump against China and other Asian countries are among the important tools which are employed in this competition. On the other hand, China and other Asian countries got ahead in the robotic technologies by getting well beyond the role assigned to them in the international division of labor. With smart factories capable of layered production, the countries getting ahead in the installation of robots will be the new industrialized countries of the world. However, countries trying to compete by means of their existing technologies and cheap labor force will lose the competitive edge and will be importing some of the goods which they currently export. This situation will likely give rise to higher unemployment figures and challenges in financing the social aids in certain Western countries which will fail to adapt to robotic technologies. Moreover, the countries, a large share of total tax revenues of which emanates from taxes charged on income, will be in need of additional public resources because, along with increasing unemployment associated with technological developments, educational expenses will go up so as to enable that the labor force can be employed in other areas. Therefore, studies are performed on the taxation of robots by deeming each one as an ‘electronic person’.

In the crises of the capitalist societal order, the Welfare State always ensured the continuity of the system by alleviating the adverse effects of the crisis. Also in this process, analyses and recommendations which are put forward in the wake of the pandemic emphasize that states should play a more active role and create public resources for healthcare services, social aids and even basic income support. Even the USA provided all American taxpayers with a monthly income during the pandemic period irrespective of the income level. Thus, the pandemic expedited the pace of history and smoothed the way for taking the radical decisions needed by the system.

Keywords: Political Economy, Pandemi, Covid 19, Capital Accumulation, State, Industry 4-0

Öz: Covid 19 salgını tüm dünya genelinde birçok radikal kararın alınmasına neden oldu. Bu kararlar ve alınan tedbirler sadece sağlık alanını değil tüm toplumsal işleyişi etkilemiştir. Gerek mevcut düzenin askıya alınması gerekse yeni pratiklerin oluşması her alanda yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmiştir. Bu çalışma ise -henüz erken dönem olarak adlandırılabilir- salgının etkileri ve alınan tedbirlerin kapitalist toplumsal işleyiş/oluşun hangi sorunlarına nasıl çözüm ürettiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken salgın ve salgın sonrasında odaklanmaktan öte, salgın öncesinde birikim sisteminin temel sorunları nelerdi, hangi düzenlemelere ihtiyaç vardı gibi sorulara cevap verilmektedir. Böylece salgının sistemin işleyişine nasıl bir etkisi olduğu ve dönüşüm sürecini nasıl hızlandırdığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Cevap aranan temel sorulardan biri; salgın kapitalist toplumsal işleyişin dönüşümünü hızlandıran bir katalizör görevi görmüş müdür? Bu amaçla tarihsel materialist yaklaşım ile sermayenin uluslararasılaşmasının geldiği aşama itibarıyla sermaye birikim sürecinin temel sorunları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte endüstriyel robotlaşma sürecindeki rekabet ve aşırı otomasyonun ortaya çıkartacağı işsizlik sorunu irdelenmiştir. Böylece gelecekte daha az işgücü ve daha yoğun sermaye ile üretim yapar hale gelen sistemin temel sorunlarından birinin düzenli gelirden yoksun kalan insanların durumunun nasıl sürdürülebilir kılınacağı olduğu tespit edilmiştir. Çeşitli verilerle endüstriyel robotlaşma yarışının hangi boyutlara geldiği ve bu robotlaşma sürecinin ne kadar insanı işinden edeceği ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan Dördüncü Sanayi Devrimi ile giderek artan robotik teknolojiler, yapay zeka ve bu teknolojilerin kullanıldığı “Akıllı Fabrikalar” ile artık üretimin daha az insan emeğine ihtiyaç duyması sadece niteliksiz işlerde değil aynı zamanda yüksek nitelik gerektiren işlerde de azalmaya neden olacağı ortaya koyulmuştur. Sınıf içi ve sınıflar arası çatışmanın artacağı bu süreçte, uluslararası işbölümünde de değişiklikler olmaktadır. Endüstriyel robot kurulumunda önde giden ülkeler, “Katmanlı Üretim” yapabilen akıllı fabrika altyapıları ile dünyanın yeni sanayileşmiş ülkeleri olacaktır. Düşük vasıflı istihdam olanakları daralmaya devam edecek ve aşırı otomasyon piyasaya sürüldükçe artan orta ölçekli iş imkanları da savunmasız hale gelecektir. Toplumsal uzlaşının sağlanması için “Refah devleti” nin yeniden göreve çağırılması ve devletin gelirlerinin artırılması söz konusu olacaktır. Bu süreçte salgının kapitalist

sistem açısından ortaya çıkarttığı sonuçların, sistemin ihtiyaç duyduğu dönüşümler ile örtüşmekte olduğu ve süreci hızlandıran bir katalizör olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir. Salgının ilerleyen dönemlerinde verilerin artması ile bu gelişmeler farkı ülke örnekleri ile yeni çalışmalarda ortaya koyulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Politik Ekonomi, Salgın, Covid 19, Sermaye Birikimi, Devlet, Sanayi 4-0

Giriş

Dünya genelinde yedinci aya giren Covid 19 salgını toplumsal yaşamı her yönü ile değiştirmektedir. Gerek mevcut düzenin işlerliğini askıya alması gerekse yeni pratiklerin oluşması her alanda yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. İçinde yaşadığımız toplumsal formasyonun her alanındaki bu değişimi anlamak ve kapitalist toplumsal işleyiş/oluşun nasıl, hangi dinamikler ve uygulamalar üzerinden dönüştüğünü analiz etmek gerekmektedir. Salgın her ne kadar küresel ölçekte gelişse de her ülke kendi toplumsal ve kurumsal yapıları bağlamında farklı şekillerde etkilenmektedir. Bu çok yönlü değişim ve dönüşümün hem küresel etkiler hem de yerellikler açısından incelenmesi önemlidir. Örneğin salgının etkileri, küresel gıda güvenliğinden, eğitim sistemine, çalışma hayatından, sermayenin el değiştirmesine, kamusal politikalardan, sektörel düzenlemelere kadar birçok başlık altında incelenmelidir. Henüz saha çalışmaları tamamlanmadan erken dönemde yapılan bu çalışmada ise küresel sermaye birikiminin geldiği aşamada, salgının kapitalist toplumsal işleyişin dönüşümüne etkileri analiz edilecektir. Zira salgın ve salgının etkilerini mevsimsel veya geçici bir durum olarak analiz edenler, alınan önlemlerin kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu radikal kararlarla örtüştüğünü görememekteler. Salgına karşı hükümetlerin aldığı tedbirler tarihin akışını hızlandırmıştır. Bunun için öncelikli olarak sermaye birikiminin tarihsel süreçte geldiği aşama itibarıyla hangi açmazlarda olduğu, temel sorunlar tespit edilecektir. Bu aşamada covid 19 olarak adlandırılan salgının sistemin işleyişini nasıl dönüştürdüğü veya dönüşümüne nasıl etkileri olduğu ortaya koyulacaktır. Yani salgının bağımsız değişken olmasının ötesine geçerek sermaye birikiminin işleyişinde krize girdiği noktada dönüşüm için adeta bir katalizör etkisi yarattığı ortaya koyulacaktır.¹ Çalışmada çeşitli resmi kurumların yayınladıkları veriler kullanılarak sermaye birikiminin geldiği aşamada karşı karşıya olduğu sorunlar tesbit edilmiştir. Bu süreçte Dördüncü Sanayi Devrimi'nin üretim sisteminde ortaya çıkarttığı etkiler, sınıf içi (sermaye-sermaye) ve sınıflar arası (sermaye-emek) çatışma açısından değerlendirilmiştir. Uluslararası işbölümünde ülkelerin pozisyonlarının nasıl değişeceği ve yeni bir sanayileşme yarışının (robotik sanayileşme) sürmekte olduğu verilerle tesbit edilmiştir. Böylece robotik sanayileşme, akıllı fabrikalar ve yapay zekanın daha fazla kullanılması ile işsizliğin giderek artacağı tesbit edilmiştir. Hali hazırda mevcut istihdam ve nüfus verileri ile elde edilen grafik, büyümenin yeterli istihdam olanaklarını yaratmadığını göstermiştir. Artan işsizliğin toplumsal uzlaşmayı ve siyasal istikrarı bozacağından hareketle ortaya atılan çözüm önerileri ve yeniden Refah Devleti tartışmalarına değinilmiştir. Böyle bir süreçte dönüşümün katalizörü olarak Covid 19 salgınının etkileri tartışılmıştır.

Küreselleşmenin Geldiği Aşamada Kapitalist Toplumsal İşleyişin Açmazları

Kapitalist toplumsal işleyiş bir toplumda oluştuktan sonra sistem yapısı itibarıyla sürekli genişleme ve daha fazla artı değer üretmeye yönelik olarak işlemektedir. Zira *sermayenin genişleyen yeniden üretimi*², artı değer elde etmek için harekete geçen herhangi bir sermayenin (finans, ticari, üretken) kendi seçtiği dolaşım aşamalarının sonucunda elde ettiği artı değeri

¹ Buradaki vurgu salgının bağımsız değişken olmadığını ima etmemektedir. Ancak sermaye birikiminin geldiği aşamada salgının etkilerinin ve alınan tedbirlerin birikim sürecinin tarihselliği içinde nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra mevcut salgının ve olası yeni salgınların kendiliğinden değil "Küresel İklim Değişikliği" nedeniyle ortaya çıktığını ve artacağını ileri süren biyoloji alanında yapılan çalışmalar da bulunmaktadır.

² Sermayenin Genişleyen Yeniden Üretimi'ne dair ayrıntılı bilgi için bkz: Kapital Ekonomi Politikin Eleştirisi (Marx, 1974).

tekrardan aynı dolaşım sürecine ya da farklı bir dolaşım alanına, yeni bir artı değer elde etmek amacıyla üretime sokması anlamına gelmektedir (Cebeci, 2012:140). Ancak bu süreçte sermayeler arasındaki rekabetin artması ve sermayenin giderek bollaşması, sermayeyi değersizleştirirken kar oranlarının da düşmesine neden olur.

Bu nedenle sermaye çeşitli stratejiler geliştirir. Bu stratejilerden ilk uygulananı henüz yeteri kadar sermaye yoğunluğu oluşmayan sektörler veya coğrafyalara yatırım yapılmasıdır. Dolayısıyla sermaye belli bir mekanda yoğunlaştığında yeni mekansal alanlara giderek oradaki artı-değer elde etme olanaklarından faydalanmak ister. Böylece sermaye birikiminin yoğun olduğu mekandaki rekabetin baskısından da uzaklaşılır. Bu süreç, metaların kıt olduğu bölgelere satılması, ihracatı (meta sermayenin uluslararasılaşması) ile olurken günümüzde üretken sermayenin de uluslararasılaşması ile gerçekleşmektedir. Ancak üretken sermayenin uluslararasılaşması özellikle teknolojik gelişmeler neticesinde gerçekleşmiştir. Zira bir metanın nihai hale gelmesi için gerekli olan üretim sürecinin parçalara ayrılarak, farklı coğrafyalarda en uygun maliyetlerle üretilen parçaların bir araya getirilerek birleştirilmesi hem lojistik-ulaşım hem de üretim süreçlerinde belirli teknolojilerin yerleşmiş olmasını gerektirmektedir.³

Sermayenin uluslararasılaşması tarihsel süreçte meta sermaye, para sermaye ve üretken sermayenin uluslararasılaşması olarak gerçekleşmiştir. Sermayenin bu üç temel formunun uluslararasılaşması tarihsel ve coğrafi olarak eşitsiz bir niteliğe sahiptir (Palloix, 1977:11, Bina ve Yaghmaian, 1991:112, Öztürk,2006:273). Palloix'in de belirttiği gibi uluslararasılaşma küresel ölçekte her ülkede aynı koşulda ve aynı ilişkiler üzerinden gerçekleşmemiştir. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar-Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT)⁴, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)- sermayenin uluslararasılaşması sürecinde önemli kurumlar haline gelmiştir. 1980'ler ve sonrasında her formdaki sermayenin uluslararasılaşması hız kazanmıştır. Zira yeni teknolojiler, üretken sermayenin uluslararasılaşmasını ve para sermayenin daha hızlı dolaşımını sağlayacak düzeye erişirken 1990'larda Dünya Bankası'nın -IMF'nin kredi programları ile birlikte yürüttüğü- yapısal uyum programları ile ülkelerin yasal mevzuatları da sermayenin uluslararasılaşmasının önündeki yasal engelleri ortadan kaldırmıştır. ABD Hazine Bakanı N. Brady'nin Kasım 1989'da düzenlediği konferans ile borçlarını ödeme sorunları yaşayan ülkelere yönelik olarak; yeni krediler, birikmiş borçlarda indirim sağlanması böylece borç yükünü azaltmak için yapısal uyum programları çerçevesinde arz yönlü iktisat politikalarının izlenmesi önerilmiştir.”(...)1989 yılında kalkınma iktisatçısı John Williamson tarafından ‘Washington Uzlaşısı’⁵ olarak adlandırılan neoklasik/neoliberal bir politika paketi gündeme gelmiştir” (Marangos, 2008'den aktaran Tekgöl&Cin: 2014) Washington uzlaşısının en önemli önerilerinden biri “vergi reformu; vergi tabanını genişletmek ve marjinal vergi oranını azaltmak” tır. Böylece şirketlerin elde ettiği gelirler üzerinden alınan kurumlar vergisinin azaltılması ve toplumun daha geniş kesimlerinden alınan dolaylı vergiler ile işçilerin gelirlerinden tahsil edilir hale gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de bu dönemde kalkınma için “yerli sermayenin değerlendirilmesi” yerine Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarının (FDI) ülkeye çekerek kalkınma sağlanmasına yönelik

³ Sermaye birikiminin uluslararasılaşmasının aşamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bknz: Üretken Sermayenin Uluslararasılaşması ve Uluslar arası Yeniden Yapılanma Sürecinde Batı-Afrika (Ercan: 1996).

⁴ Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması, savaş sonrasında “International Trade Organization”ın kuruluşunda ülkelerin mutabık kalmaması nedeniyle bir anlaşma olarak tesis edilmiş ancak 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması ile kurumsal yapıya kavuşmuştur.

⁵ Washington Uzlaşısı: 1.Bütçe açığı; enflasyon vergisine yol açmayacak kadar az olmalı 2.Kamu harcamalarının daha hassas ve daha yüksek getiri sağlayacak alanlara kaydırılması 3.Vergi reformu; vergi tabanını genişletmek ve marjinal vergi oranını azaltmak 4.Finansal liberalizasyon; faiz oranlarının serbest piyasada belirlenmesi 5.Geleneksel olmayan ihracatta büyümeyi yeterince teşvik edecek rekabetçi reel kur politikası 6. Ticaretin liberalizasyonu; miktar kısıtlamalarının kademeli olarak %10-20 tarifelerle değiştirilmesi 7. Doğrudan yabancı yatırımların giriş engellerini ortadan kaldırmak 8.Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi 9.Yeni firmaların piyasaya girişini engelleyen veya rekabeti kısıtlayan düzenlemelerin kaldırılması 10. Mülkiyet haklarının güvence altına alınması (Tekgöl&Cin, 2014:2).

politikalarlardır. FDI'lar aracılığıyla, erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki (EKÜ) üretken sermaye uluslararasılaşma fırsatı bulurken, geç kapitalistleşmiş ülkeler (GKÜ) de kalkınma için ihtiyaç duydukları sermaye sorununu çözmeyi hedeflemiştir. FDI yatırımlarının artmasında Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) önemli bir rol oynamıştır. Petras ve Veltmeyer'in aktarımıyla;

“Çok Uluslu Şirketler hakkında fikir yürüten pek çok analizci ve hükümete göre, toplumsal, ekonomik ve siyasal bedelleri ve olumsuz etkileri ne olursa olsun, doğrudan dış yatırım (FDI) çok fazla ihtiyaç duyulan mali kaynaklara erişmenin kaçınılmaz bir aracıdır; küresel kalkınma finansının belkemiğidir. Ayrıca, doğrudan dış yatırımın özellikle istihdam yaratımı ve teknoloji transferi biçiminde çeşitli tamamlayıcı yararlar sağlayacağı ve bunun sonucunda, ihtiyaç duyulan yatırım ve teknolojinin taşıyıcısı olarak kalkınmanın katalizörü olduğu kabul edilir ve sıkça savunulur. Bu ve diğer nedenlerden ötürü, farklı ideolojik temellere sahip hükümetler, dış yatırımı çekmek üzere tasarlanan politikalar izlemeye eğilimli olmuştur” (Petras& Veltmeyer,2006:9).

Bu beklentiler Washington Uzlaşısının bir diğer önerisi olan FDI, giriş engellerinin ortadan kaldırılması, ithalatta miktar kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması ve %10-20 tarifelerle değiştirilmesi önlemleri ile uyumludur. Böylece 1990'lı yıllarda uygulanan Washington Uzlaşısı hem devletin işlevlerini ve ekonomiye olan müdahale/düzenleme şeklinin dönüşümünü önermiş hem de Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarının önündeki engelleri ortadan kaldırarak üretken sermayenin uluslararasılaşmasını hızlandırmıştır. Gene ithalattaki kota uygulamalarının kaldırılması da meta sermayenin uluslararasılaşmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla 1990'larda uygulanan politikalar ve hazırlanan reform paketleri ile sermayenin uluslararasılaşmasının önündeki engeller hızla kaldırılmıştır.

Bu süreçte sadece toplumsal alanı ve üretim ilişkilerini düzenleyen kanunlarda değişiklik yapılarak uluslararası sermaye birikiminin önündeki engeller ortadan kaldırılmamış aynı zamanda devlette ve kamusal hizmetlerde de önemli dönüşümler olmuştur. Zira toplumsal ilişkilerin zaman içinde değişimi bu ilişkilerin çerçevesini çizen kurumsal yapının ve kanunların da düzenlemeye tabi tutulmasını gerektirir. İşte bu kurumsal çerçeveyi belirleme gücüne ve yetkisine sahip olan ise devlettir (Oğuz, 2015:356). Bu nedenle Burke, “Değişiklik için aracı olmayan bir devlet, muhafaza edilme aracına sahip değildir” tesbitini yapar(Hampsher-Mork: 1987:168). Gerek neoliberal politikaların devletin mevcut halinin dönüşmesini önermesi gerekse devleti savunuların devletin devamlılığı için reforme edilmesini önermesi sonucunda 2000'li yıllarda özelde kamu yönetiminde genel olarak da devletin bütününde ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır.⁶ Bu makalenin konusu ile yakından ilgili olmak üzere devletin vergi gelirlerinin giderek azalması daha önce gerçekleştirdiği birçok kamusal harcamayı yapamamasına ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile de devletin faaliyet alanlarının daraltılmasına neden olmuştur. Küreselleşme süreci devletin güç kaybını hızlandırmıştır(Weiss, 1997).

Sermaye birikim açısından devletin daha önce sermayeye açık olmayan birçok alanı birikim alanı haline getirecek düzenlemeleri gerçekleştirmesi⁷ yeni değerlendirme alanı arayan sermayenin sorunlarını çözmek için yeterli midir? Bu sorunun cevabı sermaye birikiminin zorunlulukları realizasyon ve volarizasyon⁸ süreçleri dikkate alınarak açıklanabilir. Ancak iki temel gösterge hem sorunun cevabı açısından hem yaşadığımız salgınla ilgili olarak kapitalist sistemin devamlılığı açısından önemlidir. Birinci gösterge Gayrı Safi Milli Hasıla (GDP) büyüme rakamları diğeri ise istihdam rakamlarıdır. Zira sermaye birikim sürecinin kesintiye uğramadan devam ettiğini, GDP rakamları ortaya koyabilir ancak istihdam rakamlarının yetersiz artışı sistemin temel

⁶ Türkiye'de 2000'li yıllarda kamu yönetimi ve devletteki dönüşüme dair ayrıntılı bir analiz için bkz: (Cebeci, 2013).

⁷ Küreselleşme sürecinde devletin geçirdiği dönüşümün ve yapılması gerekli görülen düzenlemelerin/reformların küresel birikim açısından değerlendirmesi için bkz: Globalization and the State: The Political Economy of Global Accumulation and Its Emerging Mode of Regulation (Yaghamian, 1998)

⁸ Realizasyon ve volarizasyon süreçlerini içeren bir analiz için bkz: Bilmediğimiz Kapitalizm, Gizli Elin Kurumsallaşması:YOİKK (2012).

sorunlarından biri haline gelebilir. Eğer büyüme olmasına rağmen yeteri kadar istihdam yaratılamıyor ise toplumdaki kayıtlı ve kayıtsız işsiz sayısı yüksektir. İşsizliğin uzun süre yüksek rakamlarda olması ise gerek sermaye için gerekse devlet için güvensiz bir ortamın oluşmasına neden olur. Zira işsizliğin çok fazla artması kişilerin kendilerini üretmek için gerekli olan ücret malları olarak ifade ettiğimiz malları dahi alamamasına neden olur ve bu boyutlara ulaşan işsizlik toplumsal ayaklanmalara, protestolara ve işgallere neden olabilir. Tüm bu nedenlerle işsizliğin belirli bir seviyede tutulabiliyor olması ya da büyüme ile birlikte istihdam olanaklarının da artırılması gerekmektedir.

Grafik 1: İstihdamın Nüfusa Oranı⁹

Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yayınladığı verilerle hazırlanan istihdam edilen kişi sayısının nüfusa oranına (Grafik 1) bakıldığında yıllara göre bu oranda belirgin şekilde düşüş görülmektedir. Bu da mevcut nüfusun istihdam edilen kısmının giderek azaldığını göstermektedir. Bu veri yaşam sürelerinin uzaması ile birlikte düşünüldüğünde sosyal güvenlik sisteminin üzerine binen yükün her geçen gün arttığı anlamına gelmektedir. Zira emeklilik sisteminin devamlılığı istihdam edilen işçilerin ödedikleri emeklilik sigorta primlerinin devamlılığına bağlıdır.

⁹ Dünya Bankası ve ILO'nun 1 Mart 2020 güncellemesi ile hazırladığı verilere dayanarak düzenlenmiştir. Verilere <https://data.worldbank.org> sitesinden ulaşılabilir. (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

Grafik 2: Toplam Dünya GSMH'sı (GDP)

İkinci grafiğe bakıldığında ise toplam dünya GSMH'sının bazı yıllar dışında (kriz yılları) belirgin bir şekilde yükseliş trendinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki grafik birlikte değerlendirildiğinde büyümenin yeteri kadar istihdam yaratmadığı ve hatta mevcut işlerin bir kısmının da yok olmakta olduğu bu süreçte işsizliğin giderek arttığı tesbit edilmektedir. Bunun nedeni bazı işlerin ortadan kalkması yanında bazı emek yoğun sektörlerin de artık sermaye yoğun hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin tarım sektörü eskisi kadar emek yoğun bir sektör değildir. Makineleşme, tohum ıslahı ve genetiği değiştirilmiş tohumlar dolayısıyla doğa koşullarına daha dayanıklı hale gelen bitkiler, işgücü gerektiren bazı işlemlerin tarımsal ürünün yetiştirilme sürecinden çıkartılmasına neden olmuştur.¹⁰

Emek yoğun sektörlerin daha az istihdam olanağı yaratmasının yanında benzer durum sermaye yoğun sektörlerde de gözlenmektedir. Örneğin otomotiv sektöründe kaynak yapan robotların sıfır hata ile işlemleri yapması dolayısıyla kaynak sürecinde daha az işgücü istihdamına gerek duyulmaktadır. "Otomotiv robotları" denen bu robotlar, sektördeki küçük, büyük hemen her işi yaparken iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından da bazı riskleri ortadan kaldırdığı için maliyetleri düşürdüğü gerekçesi ile şirketler tarafından tercih edilmektedir.¹¹ Özellikle bu gelişmeler sanayi 4-0 ve "Akıllı Fabrikalar" ile birlikte düşünüldüğünde önümüzdeki dönemde işsizlik rakamlarının daha da hızlı artacağı beklenmektedir. Bu analizi destekler nitelikte IMF 25 Haziran 2020 tarihinde yayınladığı Dünya Ekonomik Görünümü Güncelleme Raporunda, Beyaz yakalı işsizliğinin daha fazla artacağını ve yeni mesleklerin de yaratılıp yaratılamayacağını henüz belli olmadığını ortaya koymaktadır (www.imf.org, 2020). İş süreçlerindeki bu dönüşüm ve robotlaşma süreci bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

¹⁰ Bu durum klasik büyüme kuramlarının söylediklerinin tam aksinin gerçekleştiğini bize gösterir. Zira iktisat teorisine göre ekonomik büyüme için yatırımların artması gerekir ve yatırımların artması ise yeni istihdam olanakları yaratır. Oysa bu döngü uzun bir zamandır böyle işlememekte. Hecksher-Ohlin teoreminin en temel önermelerinden birisi olan ülkeler faktör stoklarına göre ikiye ayrılırlar (emek ve sermaye yoğun) buna göre hangi faktör daha bol olarak bir ülkede varsa görece o faktörün yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde yatırım yapılır (Khan,1980). Ancak bir metanın üretim teknolojisini sermaye yoğun olan erken kapitalistleşmiş ülkeler gerçekleştirdiği için bu teoremin önermesi geçerliliğini yitirmiştir. Zira emek yoğunluğu sermaye yoğunluğundan fazla olan gelişmekte olan ülkeler bir malın üretim teknolojisini dışarıdan temin ettikleri için ve teknolojiyi belirleyenler de daha çok sermaye yoğun ülkeler olması nedeniyle üretimde emek tasarruf edici teknolojiler üretim sürecine hakim olmaya başlar. Böylece yeni yatırımlar yeteri kadar istihdam oluşturmazlar.

¹¹ <http://www.robottechnic.com/otomotiv-robotlari.html#.XviKmG0zbIU> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

<https://www.endustri40.com/insan-calisanlara-karsi-robot-isci-yogunlugu/> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

Sermaye birikim sistemi yeteri kadar istihdam yaratamadığı koşullarda işsizlik ve geçim sorunları ile karşı karşıya kalan halk için işsizlik sigortası, sosyal yardımların devreye girmesi kaçınılmaz olacaktır. Ancak daha önce belirtildiği gibi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren devletin işlevlerinde ve gelir kaynakları üzerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Zira büyümeye rağmen istihdamın azalması, devletin vergi gelirlerinin daha da fazla düşmesine neden olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise sermayenin uluslararasılaşması için temel olarak talep edilen düzenlemelerden biri olan şirketlerden alınan kurumlar vergisinin düşürülmesi ve vergi gelirlerinin büyük bir kısmının işçi maaşlarından kaynağında kesilen vergiler ve dolaylı vergilerle sağlanmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın verilerine göre 2019 yılı Merkezi Yönetimin bütçe gelirlerinin sadece % 8,4'ü kurumlar vergisinden, %19,5'i ise gelir vergisinden elde edilmektedir. Geri kalan yüzdelik ise Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi dolaylı vergilerden oluşmaktadır (www.sbb.gov.tr, 2020). Ancak yeni istihdam yaratılamadığı için işçiler üzerinden alınan vergiler de düşmektedir. Dolayısıyla artan işsizlik ve devletin bu süreci nasıl yöneteceği önemli iki sorun haline gelmiştir.

Dördüncü Sanayi Devrimi, İşsizlik ve Dönüşüm

Kapitalist sistemde, salgından çok daha önce işsizliğin artacağı ve bu konuda nasıl bir önlem alınması gerektiğine dair birçok platformda tartışmalar başlatılmıştı. Dünyadaki en büyük şirketlerin yöneticilerinin ve devlet liderlerinin katıldığı Dünya Ekonomik Forumu'nda (WEF) son yıllarda tartışılan en önemli sorunlardan biri de artan işsizlikle nasıl başa çıkılacağıdır. Bu bağlamda büyümeye rağmen yeterli iş yaratılamaması ve insanların büyük bir kısmının yeterli geliri elde edemeden zor koşullarda yaşaması söz konusuyken 2011 ve sonrasında Sanayi 4-0 bağlamında üretim sistemlerinde kökten değişim yaşanması gündeme gelmişti. Bu değişim daha önceki teknolojik yeniliklerden (makineleşme vb.) çok daha ileri seviyede bir etki yaratmaktadır.

WEF'in 2016 toplantısında yayınlanan rapor Sanayi 4-0'ın üretim sistemlerinde nasıl bir değişim yaratacağını ayrıntısı ile ortaya koymaktadır. Rapora göre Dördüncü Sanayi Devrimi iki güce dayanmaktadır.

"Birincisi "aşırı otomasyon" iş dünyasında, devlette ve özel hayatta robotik ve yapay zekanın rolünün artmasıdır. İkincisi ise "aşırı bağlantı"dır; insanlar ve makineler arasındaki daha derin ve hızlı iletişimin önündeki mesafe ve zaman gibi engellerin ortadan kalkmasıdır. Bu değişikliklerin uluslar, işletmeler ve bireyler üzerinde çok farklı etkileri olacaktır. Otomasyon düşük vasıflı çalışanların ücretlerini düşürücü etki yapmaya devam edecek ve orta vasıflı işçilerin istihdam beklentilerini de etkilemektedir. Tersine yüksek vasıflı ve uyumlu işçilerde potansiyel artmaktadır. Özellikle geleneksel işletmelerin bu süreçten olumsuz etkileneceği beklenmektedir. Birçok emek yoğun firma pahalı işçilerin yerine daha ucuz robotları veya akıllı yazılımları koyarak kar marjını arttırabilmelidir. Ve tamamen yeni bir dizi şirketler ve sektörler ortaya çıkacaktır."¹²

Raporda da ifade edildiği gibi, Dördüncü Sanayi Devrimi ile gerçekleşen gelişmeler sanayi üretiminde işgücü yerine daha fazla robotun istihdam edilmesine neden olacaktır. Bu beklentiler işsizliğin giderek artacağının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda çalışmalar yürüten bazı araştırma şirketleri 2030 yılına kadar 20 milyon imalat işinin robotlar tarafından yapılabileceğini rapor etmekte (www.oxfordeconomics.com, 2020). AB ülkeleri için yapılan bir diğer çalışmada da AB'de endüstriyel robot pazarında ilk sıralarda yer alan ve pazarın %85,5'lik payını oluşturan ülkeler (Almanya, Finlandiya, Fransa, İtalya, İspanya ve İsveç) incelenmiş ve üretim sürecine dahil edilen her bir robotun 3,4 işçinin işini kaybetmesine neden olacağı tesbit edilmiştir (Chiacchio vd., 2018). Bu ve benzeri birçok çalışma endüstriyel robotların birçok işçinin yerini alacağını göstermektedir. Endüstriyel robotlar mavi yakalı işçiler

¹² <https://www.ip-watch.org/weblog/wp-content/uploads/2017/09/ubs-vierte-industrielle-revolution-2016-01-21.pdf>

yerine ikame edilirken, yapay zekanın gelişimi ve büyük verinin (Big Data) kullanımındaki artış ile beyaz yakalı işçilerin istihdam olanaklarında da daralmanın ortaya çıkacağı beklenmektedir. Sistemde devrim niteliğinde yaşanacak değişimler sadece otonom endüstriyel robotlar değil aynı zamanda simülasyon, nesnelerin interneti, siber güvenlik, bulut, eklemeli/katmanlı üretim, sanal gerçeklik, büyük veri (BigData) ve yatay-dikey sistem entegrasyonu olarak sıralanabilir. Bahsettiğimiz her bir teknoloji makinelerin ve robotların eşzamanlı ve anlık veri algılama, işleme ve yanıt vermesini¹³ hızlandıracaktır (www.bcg.com, 2020).¹⁴

Uluslararası Robotik Federasyonu'nun (IFR) verilerine bakıldığında 2009'dan itibaren dünyadaki endüstriyel robot kurulum sayıları katlanarak artmaktadır. 2005-2008 yılları arasında yıllık ortalama 115.000 birim robot kurulumu yapılırken 2009 krizinde birçok yatırımın ertelenmesi ile bu rakam 60.000 birime düşmüştür. Ancak 2010'da yıllık 120.000 birim, 2017'de ise yıllık ortalama 400.000 birime çıkarak hızla artmaya devam etmiştir. Ayrıca endüstriyel robotların en büyük müşterisini oluşturan otomotiv ve elektronik sektörlerinde Çin ve Kuzey Amerika arasındaki ticaret savaşları dolayısıyla talebin etkilenmesi beklenirken, 2018'de yıllık kurulumda %6'lık bir artış ile 422.271 adet endüstriyel robot kurulumu gerçekleştirilmiştir. Federasyonun yayınladığı 2019 Dünya Robotik Endüstriyel Robotlar raporunda, hangi sektörde ve hangi ülkelerde ne kadar akıllı robot kurulumu yapıldığı ayrıntılı olarak yer almaktadır (www.ifr.org, 2020). Yukarıdaki verilerden de görülmektedir ki sermaye birikimindeki rekabet farklı bir düzeye geçmektedir.

Sermayenin uluslararasılaşması sürecinde Çok Uluslu Şirketler (MNC) ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (FDI) ile daha düşük işgücü maliyetlerinin ve doğal kaynak kullanımının yapılabileceği coğrafyalara yatırımlar giderken, robotlaşma verilerine bakıldığında Asya, Avrupa ve Amerika'nın bu süreçte birbiri ile rekabet ettiği görülmektedir. Yani geleneksel teknolojilerle ve ucuz işgücüne ihtiyaç duyulan metallerin üretiminde geç kapitalistleşmiş ülkelere fırsat verilirken, robotik teknolojilerin üretiminde kullanıldığı metallerde ülkeler yeni bir rekabet sürecine girmektedirler. Bu nedenle üretim sürecinde robotların aktif olarak kullanıldığı üretim tesisleri oluşturulmaya başlanmıştır. Endüstriyel robotlar için beş büyük pazar tanımlanmıştır. Bunlar; Çin, Japonya, ABD, Güney Kore ve Almanya'dır. Bu ülkeler, küresel endüstriyel robot kurulumunun toplamda %74'üne sahiptirler. Asya bu süreçte önemli bir avantaja sahiptir, zira 2018 yılında kurulan üç robottan ikisi (%67) Asya'da kurulmuştur. Bu kurulumlar Çin, Kore ve Japonya'da gerçekleşmiştir. Robot kurulumunda ikinci en büyük pazar Avrupa olarak görülmektedir. Veriler 2017 ve 2018 yılında robotlaşma yarışının hızlandığını göstermektedir (www.ifr.org.tr, 2020).

¹³ Örneğin WEF 2016 toplantısında sunulan sürücüsüz otomobil örneğinde olduğu gibi, mevcut teknoloji sürücü olmaksızın bir aracın belirli bir coğrafyadan başka bir yere gitmesini sağlayabilecek seviyede olmasına rağmen, aracın önüne herhangi bir nesne veya insan çıktığında araçtaki sensörler bunu algıladığı anda işlemesi ve gerekli manevrayı yapmasını sağlayacak anında iletişim sağlanamadığı için yapılamadığı ifade edilmektedir. Veri aktarımında ve iletişimde bu hızın sağlanabilmesi açısından 5G tartışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilecektir.

¹⁴ <https://www.bcg.com/publications/2015/lean-manufacturing-innovation-robotics-revolution-next-great-leap-manufacturing.aspx> (Erişim tarihi: 30.06.2020)

Grafik 3: Endüstriyel Robotların Kurulumunun Bölgelere Göre Yıllık Dağılımı¹⁵

Asya bu yarışta Avrupa ve Amerika ile kıyaslandığında ciddi oranda önde gitmektedir. Zira ABD Başkanı Trump'ın Çin ve diğer Asya ülkelerine karşı başlattığı ticaret savaşları da bu rekabette önemli araçlardan biridir (Nie,2017). Batılı erken kapitalistleşmiş ülkeler, Çin ve diğer Asya ülkelerine daha çok ucuz işgücü ve düşük çevre standartları nedeniyle kirli endüstrilerin atıklarını bedelsiz olarak bırakabilecekleri uzak bir coğrafya olarak yaklaşıırken, bu ülkelerdeki maliyet avantajlarından faydalanmak için MNC ve FDI yatırımlarını bu bölgelere taşıdılar. Üretim teknolojisini geliştirme ve belirleme noktasında bilgiyi ellerinde bulunduracaklarını düşündüler ancak Grafik-3'deki verilerden de görüldüğü üzere Çin ve diğer Asya ülkeleri uluslararası işbölümünde kendilerine biçilen rolün çok daha ötesine geçerek, robotik teknolojilerde öne çıkmaktadırlar. Bu durum erken kapitalistleşmiş ülkelerde işsizlik rakamlarının artmasına ve sosyal yardımların finanse edilme güçlüklerine neden olabilecektir. Buna “robotik sanayileşme yarışı” ya da ana akım kullanımı ile Sanayi 4-0 yarışı da denebilir.

Tüm bu açıklamalar ile küresel kapitalizmin iki önemli açmaz ile karşı karşıya kaldığı tesbit edilmeye çalışılmıştır. Birincisi sanayi 4-0 ile giderek artan robotik teknolojiler, yapay zeka ve bu teknolojilerin kullanıldığı Akıllı Fabrikalar ile artık üretimin daha az insan emeğine ihtiyaç duyması ve bu nedenle işsizliğin artık sadece vasıfsız işlerde değil vasıflı işlerde de yaşanmaya başlayacağını göstermektedir.

İkincisi ise küreselleşmenin geldiği aşamada birçok işlevi ve yetkisi reformlarla elinden alınan devletin işsiz kalan büyük kitlelerin ihtiyaçlarını karşılamak için gelir yaratmak zorunda olması. Zira böyle bir gelir oluşturulamazsa, sosyal yardımlar yapılamaz, işsizlik ödenekleri yapılamaz ve salgın sürecinde tartışılmaya başlanan “Temel Gelir” gibi bir ödeme gerçekleştirilemez. Bu durumda toplumsal mutabakat bozulacağı gibi sistemin güvenliği ve devamlılığı da tehlikeye girecektir.

Dönüşümün Katalizörü olarak Covid 19 Salgını

Covid 19 salgınının ilk aşamada ortaya çıkarttığı etkilere karşı alınan tedbirlerle ülkeler ve toplumlar başa çıkmaya başladıktan sonra normalleşme ve normale dönüş üzerine çeşitli kararlar alınmaya başlandı. Ancak salgını ve salgının etkilerini sadece mevsimsel, geçici bir durum olarak analiz edenler bu etkilerin ve alınan önlemlerin sistemin ihtiyaç duyduğu radikal dönüşümler ile

¹⁵ IFR'nin “World Robotics 2019 Industrial Robots” Raporundan elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

örtüşüğünü görememekteler. Salgının ortaya çıkarttığı etkiler ve salgına karşı hükümetlerin aldığı tedbirlerle tarihin akışı hızlanmıştır. İlk bölümde açıkladığımız gibi sermaye birikiminin işleyişinin temel sorunlarının ihtiyaç duyduğu radikal çözümlerin alınmasını salgın süreci hızlandırmış ve meşrulaştırmıştır.

Zira salgın iki önemli etki ortaya çıkartmıştır. Birincisi, tedbirler neticesinde birçok sektör faaliyetini durdurmuş, birçoğu da işçi çıkartmıştır. Bu tedbirler işsizliğin artmasına ve insanların düzenli gelirden mahrum kalmasına neden olmuştur.¹⁶ Sadece ABD’de Mart ayının ortasından bu yana kırk milyondan fazla kişi işsiz kalırken giderek daha fazla aile yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Yapılan tahminler dünya genelinde 40-60 milyon insanın, günlük 1.90 dolardan daha düşük gelir ile aşırı yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdüreceğini göstermektedir (Acemoğlu, 2020)¹⁷. Benzer şekilde IMF’nin Haziran 2020’de “Dünya Ekonomik Görünümünde Güncelleme” yaparak “Benzeri Olmayan Bir Kriz, Belirsiz Bir Toparlanma” başlığı ile yayınladığı raporda da Covid 19 salgınının dünya ekonomisine etkilerinin beklenenden daha yüksek olacağı öngörüsü ile Nisan’da açıklanan küçülme rakamı, -4,9 olarak revize edilmiştir.

Tablo 1: GSYİH Yıllık Yüzde Değişim¹⁸

GSYİH’da Yıllık Yüzde Değişim .			
Ülkeler	2019	2020	2021
Dünya Toplamı	2,9	-4,9	5,4
ABD	2,3	-8,0	4,5
Almanya	0,6	-7,8	5,4
İtalya	0,3	-12,8	6,3
İngiltere	1,4	-10,2	6,3
Gelişmekte olan piyasalar ve Gelişen Ekonomiler	3,7	-3,0	5,9

GSYİH verilerinden de görüleceği üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler dahil dünya genelinde ekonomik olarak ciddi bir daralma yaşanması beklenmektedir. Bu süreç şunu gösteriyor 2020 yılı içinde ve önümüzdeki yıllarda gerek sınıf içi (sermaye-sermaye) gerekse sınıflar arası (sermaye-emek) çatışma (conflict) artacaktır. Bu çatışmanın ilki krizden olumsuz etkilenen ve açık pozisyonları olan şirketlerin mevcut borçlarını ödeyemeyerek iflas etmeleri ile başlayacaktır. Bu da sermayenin orta uzun vadede hızla el değiştirmesi anlamına gelmektedir. Belli bir sermaye fraksiyonunun temsilcisi olarak İstanbul Ticaret Odası Başkanı Şekip Avdagiç’in salgın ve etkileri ile ilgili açıklamaları artacak rekabetin ve çatışmanın göstergesi niteliğindedir;

“Pandemi, dünyada şirketlerin üretim, yönetim ve finansman yapılarında bozulmaya yol açıp onları güçsüz düşürdü. Ama aynı zamanda Çin kaynaklı pandemi, dünya üretiminin odak noktasındaki bu ülkeye karşı getirdiği olumsuzluklar nedeniyle başka ülkelerdeki şirketleri de daha değerli ve talep edilebilir kıldı. Dolayısıyla bu iki özellik, küresel anlamda şirket satın alma ve birleşmeleri tetikledi. Küresel yatırımcılar pandemi sürecinde ve sonrasında bu şekilde hazırlık yapıyorlar. Bunun ülkemize de yansımaları

¹⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki birçok ülkede hükümetler geçici bir süre ile belirli miktarlarda gelir desteği yapmak için çeşitli paketler açıkladılar. Ancak bu paketler sürekli ve koşulsuz değildir. Türkiye örneğinde olduğu gibi “kısa çalışma ödeneği” belirli koşullara sahip çalışanlara verilmiş ve bu ödemelerden faydalananların ileride işten ayrılmaları durumunda işsizlik maaşlarından düşülerek tahsil edilmesi söz konusudur.

¹⁷ <https://www.project-syndicate.org/onpoint/four-possible-trajectories-after-covid19-daron-acemoglu-2020-06?barrier=accesspaylog> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

¹⁸ IMF “World Economic Outlook” Raporu Haziran 2020 güncellemesinden faydalananarak düzenlenmiştir. (<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEUpdateJune2020>)

olabilir. O noktada dikkatli olup hiçbir üretken ve verimli şirketimizi, yabancılara kaptırmamalıyız. Pandemi ekonomi politikalarını farklılaştırıyor, devlete yeni roller yüklüyor. Ekonominin içinde daha düzenleyici bir rol üstlenir hale getiriyor. Bu noktada hükümetler, üretken şirketleri koruyor. Bizim de küresel yatırımcıyla, küresel akbabaları iyi ayırt etmemiz gerekiyor.”¹⁹

Avdagiç, sermayenin mantığı açısından her iki değişime de vurgu yapıyor. İlk olarak sermayenin el değiştireceği, çöken ve yükselen sektörler olacağını, rekabetin daha da artacağını ifade ederken diğer taraftan yeni düzende Neoliberal politikalar ile işlevleri törpülen devletın yeni rolleri olacağını vurgu yapıyor. Bu anlamda değinmediği tek sorun artan işsizlik ile emekçilerin nasıl başa çıkacaklarıdır.

Artmakta olan işsizlik salgın öncesinde de sistemin temel sorunlarından biriydi, bunu istihdam verilerine baktığımızda da görebiliyoruz. Bu veriler ve gelişmeler işsizliğin kalıcı şekilde artacağını gösterirken, salgın bir anda birçok kişinin işsiz kalmasını sağladı. Üstelik bu işsiz kalış alınan bir politik karar, girişilen bir rekabet, işçilerin hatasından ötürü ortaya çıkan bir işsiz kalma durumu değildi. Salgının ne kadar süreceği ve yeni salgınların olup olmayacağı noktasında da kesin bir öngörü mevcut değil. Salgın, alınan kararlar neticesinde ortaya çıkacak dönüşümden zararlı çıkacak kesimlerin itirazlarının ortadan kalkmasına ya da zayıflamasına neden olmuştur. Bir nevi “ölümü görüp, sıtmaya razı olma” durumuyla benzerlik göstermektedir.

Diğer yandan salgın bazı sektörlerin önümüzdeki dönem daha stratejik sektörler haline geleceğini göstermiştir. Covid 19 salgını ile birlikte küresel gıda güvenliği ve gıda zincirlerinin sürdürülebilir olması konusunda önemli sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri salgın dolayısıyla yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte alınan seyahat ve hareket kısıtlamalarıydı. Dünya geneline bakıldığında tarım ve tarıma dayalı gıda sektöründe yaşanan ve gelecekte yaşanması beklenen sorunlara karşı önlem alınması açısından da uluslararası kuruluşlar çeşitli çalışmalar başlattı. Gıdaya erişim noktasında olası risklere karşı birçok ülke tarımsal ürünlerin dış ticaretine yönelik olarak çeşitli tedbirler aldı.²⁰ Bu tedbirlerin birçoğu uluslararası meta ticaretinin eski koşullarda gerçekleşmeyeceğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda salgın nedeniyle özellikle hizmetler sektöründeki birçok meslek değersizleşti. Turizm sektörünü etkileyecek birçok önlem alındı, bu önlemlerin bir kısmı seyahat kısıtlamasından kaynaklı rezervasyon iptalleri şeklindeyken, salgın ve salgın sonrasında hizmet verecek işletmelere yeni hijyen ve sağlık standartları getirildi. Bu standartların tümü işletmelerin maliyetlerini yükseltti. Maliyetlerin daha fazla yükseldiği bu dönemde turizm sektöründeki rekabette ayakta kalmak giderek zorlaşır hale geldi. Salgının her bir sektör için farklı farklı ve önemli etkileri olmuştur. Salgın sürecinde her ülke sadece belirli sektörleri değil tüm ekonomik sistemi etkileyecek önemli tedbirler²¹ aldı. Bu nedenle salgının sektörel etkileri de çeşitli ülke örnekleri üzerinden

¹⁹ <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kuresel-marka-ve-sirketleri-satin-almak-icin-ortam-musait-hale-geliyor-6219038> (Erişim tarihi: 30.06.2020)

²⁰ Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Belarus ve Ermenistan (Avrasya Ekonomik Topluluğu) 12 Nisan-30 Haziran 2020 tarihleri arasında pirinç, ayçiçeği, karabuğday, çavdar, soya ve bazı sebzelerin topluluk dışına ihraç edilmesine kısıtlama getirdi. Rusya Nisan-Haziran ayları arasında buğday, arpa, mısır, çavdar ihracatını 7 milyon tonla sınırlama kararı aldı. Ukrayna, karabuğday ihracatını Temmuz’a kadar durdurdu. Mısır üç ay bakliyat ihracatını durdurduğunu açıkladı. Hindistan da kısıtlamalar ve işçi bulma sorunlarından ötürü pirinç ihracatı için üretimin yetersiz olacağını düşünerek ihracat sözleşmelerini durdurdu. Vietnam ve Kamboçya gibi birçok ülke de ihracat konusunda tedbirler aldı.

²¹ 16.03.2020 İçişleri Bakanlığı genelgesi ile tiyatro, sinema, gösteri merkezleri, konser salonu, düğün salonu, müzikli lokanta, kafe, gazino, birahane, taverna, kahvehane, internet salonu, her türlü oyun salonu, her türlü kapalı çocuk oyun alanları (AVM ve lokanta içindekiler dahil) çay bahçesi, dernek lokali, yüzme havuzları, spor merkezlerinin faaliyetleri geçici bir süreliğine durduruldu. 28.03.2020 tarihli İçişleri Bakanlığı tarafından alınan korona virüs tedbirleri kapsamında uçak seferlerine ilişkin genelge ile Sabiha Gökçen Havalimanı kapatıldı, yurtdışı uçuşlar yasaklandı, trenler durduruldu, iller arası otobüs seyahatleri Valilik iznine bağlı tutuldu. 03.04.2020 tarihinde genelge ile 30 Büyükşehir’e ve Zonguldak’a giriş-çıkışlar durduruldu. 10.04.2020 tarihinde iki günlük sokağa çıkma yasağı uygulaması kararı alındı. 17.04.2020 tarihinde salgının ekonomik sonuçları ile mücadele edebilmek için 7244 sayılı kanun ile 3 aylık bir süre için

incelenmelidir, ancak makalenin sınırlılıkları dahilinde bu örneklere girilmeyecek olsa da Covid 19 salgınının etkilerinde temel eğilim işletmelerin üretim maliyetlerini arttırdığı yönündedir. Normal koşullarda bu kadar büyük kitlelerin işsiz kalması ve iflasların yaşanması toplumsal uzlaşının bozulmasına ve siyasal yansımaları neden olabilecektir. Oysa salgın, işsizlik ve iflasları olağan dışı bir nedene bağlı olarak hızlandırmış ve bu sürecin kabul edilebilirliğini arttırmıştır. Böylece kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu dönüşüm ve yeniden yapılanma için bir “fırsat” ortaya çıkmıştır. Piyasanın gizli elinin işleyişi ve etkin olmayan sermayeler ile etkin olmayan işçilerin piyasadan temizlenme süreci hızlanmıştır.

Salgın ve Devletin Geri Çağırılması

Salgın, devletlerin aktif olarak toplumsal hayata müdahil oldukları bir dönemin yaşanmasına neden oldu. Bu süreç tüm toplumun sağlığını ilgilendirdiği için temel insan hak ve özgürlüklerine göre kabul edilemeyecek olağan dışı tedbirler alınmasını sağladı. İtalya, İspanya, Fransa gibi birçok Avrupa ülkesinde mecburi ihtiyaçlar dışında sokağa çıkılmaması için uyarılar yapıldı ve birçok işletme kapatıldı. Türkiye’de de benzer şekilde virüsün daha fazla yayılarak hastanelerin kapasitesinin üstünde vaka ile karşılaşılmasını önlemek için ciddi bazı tedbirler alındı. Bu süreçte insanların gelirden mahrum kalması ve salgına yakalananların acil sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyması kamu harcamalarının (özellikle sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlarla ilgili) artmasına neden oldu. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi 1990’lı yıllar boyunca devletin minimize edilmesi, birçok faaliyet alanından el çekmesi ve neoliberal politikalara uygun şekilde sermayeden alınan vergilerin düşürülmesi gibi bir dizi reform uygulanmıştı. Bu dönemde devlete dair gerçekleştirilecek reformların gerekçesi olarak farklı görüşler farklı gerekçeler sunmuştu.

(...)küreselleşme bağlamında konuyu inceleyenler ulus devletin öneminin azaldığına vurgu yaparlar. Ulus devletleri sadece sanayi devriminin bir icadı olarak gören ve sanayi sonrası topluma geçişte ortaya çıkan temel sorunları çözemediğini ileri süren görüşler, ulus devletin gücünü kaybettiğini ortaya koyarak ulusal hükümetlerin ve politikacıların, küresel güçlerle baş etmede acınacak yetersizlikte olduklarını (Toffler, 1991:91) ileri sürerler. Konuya devlet- piyasa ikileminde yaklaşan analizlerin bir kısmı ise devletin reform sürecini geçirmesi gerektiğini ancak bu reform sürecinde belirli alanların korunması gerekliliğine vurgu yaparlar (Cebeci, 2013)

Toffler’in de belirttiği gibi ulus devletlerin sanayi devriminin sorunlarını çözmek için gerekli olduğunu ve 1990’larda önemini yitirdiğini ileri sürenlerin görüşleri başarılı olmuş ve bu süreçte ulus devletler reform sürecine tabi tutulmuştur. Ancak belki de ulus devleti sanayi devriminin icadı olarak görenler Dördüncü Sanayi Devriminin ortaya çıkartacağı toplumsal sorunları çözmek için devleti yeniden farklı bir formda göreve çağırıyor olabilirler. Zira salgın sonrasında yapılan çalışmaların bir kısmı şimdiden Refah Devletinin geri çağırılması gerektiğini ileri sürüyor. Daron Acemoğlu “Refah Devleti 3.0” önerisiyle;

“bugün hemen hemen herkes, hükümetlerin daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve daha verimli olmaları gerektiğini kabul ediyor. Bir bakış açısına göre salgın döneminde artan harcamaların, düzenlemelerin, likidite akışlarının ve diğer düzenlemelerin kalıcı olacağını varsayabilir(Bu varsayım en nihayetinde genişletilmiş bir vergi sistemini de içermelidir) (...) Yeni ve daha iyi bir refah devleti mümkündür. Ancak bunun kendi başına ve kolayca ortaya çıkacağına inanmak naiftir (Acemoğlu, 2020).²²

iş sözleşmelerinin feshinin yasaklanması, muvafakat aranmaksızın ücretsiz izin uygulaması, genel kurulun yıllık kar üzerindeki tasarruf yetkisinin sınırlandırılması gibi bazı geçici önlemler alındı.

²² <https://medyascope.tv/2020/06/05/prof-daron-acemoglundan-koronavirus-sonrasi-icin-dort-farkli-senaryo-yeni-ve-daha-iyi-refah-devletleri-mumkun/> (Erişim Tarihi 30.06.2020)

Alıntıladığımız makale bugün Amerika’da herkesin devletin daha aktif olması ve müdahalede bulunması gerektiğini kabul eder olduğunu da ifade etmektedir. Salgın devletin geri çağırılma sürecini hızlandırmıştır. Ancak bu tartışma salgın öncesinde de yapılmaktaydı. Dördünü Sanayi Devrimi ile artan işsizlik ve düzenli gelirden mahrum kalacak olan insanların toplumsal düzene nasıl uyum sağlayacağı noktasında çözüm önerileri üretilmeye çalışılıyordu. Vatandaş olan herkese belli bir “temel gelir” sağlanmasına dair tartışmalara ise bu gelirin finansmanının nasıl olacağına dair önemli itirazlar gelmekteydi. Ancak salgın “temel gelir” tartışmalarını yeniden gündeme getirdi ve bu sefer devletin yapacağı uygulamalar için kaynak yaratma yöntemleri daha makul karşılanabilir duruma geldi. Ayrıca 1990’larda aşırı biriken sermaye yeni karlı yatırım alanları arayışında devletin kamu hizmeti olarak sunduğu sağlık, eğitim, güvenlik gibi alanlarda da yatırım yapmak istediği için bu alanlar da yeni düzenlemelerle özel şirketlere açılmıştı. Ancak devletin sermaye birikimine açtığı bu alanlarda da salgın döneminde devlet tekrar geri çağırıldı. Sağlık sektörü bu durumun en iyi gözlemlendiği sektördür.

Salgının gelir seviyesi ayırt etmeksizin toplumun tüm kesimlerinde görülmesi ve ciddi sayıdaki vakalara sağlık hizmeti sunulmak zorunda kalınması nedeniyle gerek kamu özel ortaklıkları (PPP) gerekse özel sektöre sağlık hizmetlerinin açılması nedeniyle sadece devlet hastanelerinde değil özel hastanelerde de vakalara müdahale edilmesi gerekti. Ancak salgın geniş kitleleri etkilediği için hastalığa yakalananlara acil ve bedelsiz olarak müdahale etmesi gerekti. Böyle bir müdahale güçlü kamu hastaneleri ile gerçekleştirilebilecektir. Zira Türkiye örneğinde olduğu gibi salgın (pandemi) hastanesi ilan edilen özel hastaneler, masrafları karşılayamadıkları gerekçesi ile devletin bu süreçte pandemi birimlerine el koyarak, bu birimleri işletmesini istemişlerdir. Neden olarak da salgın sürecinde gerekli olan müdahale maliyetlerini karşılayamayacaklarını göstermişlerdir. Özel Hastaneler Birliği ve Sağlık Kuruluşları Derneği (OHSAD) Başkanı Dr. Reşat Bahat’ın ifadesiyle;

“Devlet birinci seviyeden hastaya 190 Lira ücret ödüyor. Bu parayla altından kalkamayız. Dilerim buna müsaade edilmez, yangınımız çok büyük. Hastanelerimizdeki personel ve hastane maliyetlerimizi ödesinler, hastanelerimizi istedikleri kadar kullansınlar. Sağlık Bakanı ile görüştük, taleplerimizi ilettik, ivedi olarak çözülmeli. (...) Yoğun bakımda kalan bir hastanın 3 personel tarafından bakılabilmesi için günlük 650 liralık kıyafet giymesi gerekiyor, nasıl kaldırıabiliriz? Devleti tehdit etmiyoruz ki, para konuşmuyoruz, dükkan sizin buyurun. Biz 1 ay sonra olacaklar belli, söylemedi demeyin diyoruz.”(www.cumhuriyet.com.tr, 2020)

Türkiye örneğinde de görüldüğü üzere sağlık sektörüne yatırım yapmış olan sermayedarlar bu alana kamusal hizmet sunmak amacıyla değil sermaye birikimlerini arttırmak amacıyla yatırım yapmışlardır. Sermayenin temel amacı birikimini arttırmak olduğu için salgın sürecinde toplumun bütünü için fayda sağlayacak bir hizmet için bile kar elde edeceği bedeli tahsil edemediğinde faaliyetlerini durduracaktır. Dolayısıyla salgın süreci devletin kamusal özelliği yüksek olan hizmetlerde sahadan çekilmemesi gerektiğini bir kere daha göstermiştir. Ancak KİT’leri özelleştirilmiş, vergi gelirleri FDI çekmek amacıyla düşürülmüş, ithalatta serbesti sağlanması için gümrük vergileri ve diğer resmi harçlardan gelirleri azaltılmış bir devlet bu hizmetleri sağlamak için gerekli kaynağı nereden bulacaktır? Bu soru sadece salgın sürecindeki sağlık hizmetleri ve ekipmanları için değil aynı zamanda salgının daha fazla yayılmaması ve sağlık sistemine daha fazla yük binmemesi için uygulanan sokağa çıkma yasaklarında evlerinde kalmak zorunda olan ve gelir elde edemeyen insanlara destek sağlanması noktasında da sorunlar olduğunu göstermektedir. Nihayetinde temelde sorun devletin azalan gelirleri karşısında artan kamusal harcamaları yerine getirecek kaynağı bulmada zorluk çekmesi ve kendini yeniden üretememesidir.²³ Böyle bir yapıda

²³ Devletin kendini yeniden üretememesinden kasıt kurumlar vergisinin yatırımcıyı kaçırmamak nedeniyle azaltılması, işçi kesimden alınan vergilerin ise istihdamın azalması nedeniyle giderek azalması anlamına gelmektedir. Bu nedendir ki birçok ülke Türkiye’de de olduğu gibi vergi gelirlerini büyük kısmını dolaylı vergilerden elde etmeye başlamıştır.

sürecin nasıl koordine edileceği de önemlidir. Bu sorun toplumsal mutabakatın bozulmaması ve kapitalist toplumsal ilişkilerin devamlılığı açısından da önem arz etmektedir.

Makale boyunca dikkat çekmeye çalıştığımız iki temel sorun salgın öncesinde de çözüm bekleyen sorunlar olmasına rağmen salgın bu sorunların daha hızlı ve aniden çözüm bekleyen öncelikli sorunlar haline getirdi. Örneğin üretimde endüstriyel robotların artması ile maliyet avantajları sağlanırken devletlerin ücret üzerinden tahsil ettikleri vergi gelirlerinin nasıl telafi edileceği WEF toplantılarında uzun zamandır tartışılan bir sorundu. Bu konuda çözüm önerileri arasında istihdam edilen robotların vergilendirilmesi gibi çözümler gündeme gelmişti. Buna göre robotlar “elektronik kişi” olarak tanımlanırsa aynen birer çalışan gibi her ay vergilendirilmesi söz konusu olacaktı. Ancak tartışma robotların vergisini kimin ödeyeceği noktasında kilitlendi. Ayrıca robotların vergilendirilmesi halinde hem hukuki hem mülkiyet açısından önemli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin Robotlara emsal gelir tanımlamak, robotları emsal gelir üzerinden vergilendirmek, otomasyon vergisi uygulamak ve robot harcı getirmek vb. tartışmalar yürütülmektedir.²⁴ Bu tartışmalar cevap arayan sorunların ortadan kalkmadığını aksine salgınla birlikte daha da derinleştiğini göstermektedir.

Özet olarak salgınla birlikte devletler yeniden farklı bir görev tanımlaması ile şekillenecekler. Bunun için daha fazla gelir elde etmeleri ve toplumsal ilişkilere daha fazla müdahil olmaları söz konusu olacaktır. Bu nedenledir ki salgının etkileri ile başa çıkmak için Refah Devleti, Temel Gelir²⁵, Servet Vergisi vb. konular salgınla birlikte daha kabul edilebilir bir iklime kavuşmuştur.

Sonuç Yerine

Çalışmanın temel sorusu Covid 19 salgınının kapitalist toplumsal işleyiş/oluşu nasıl etkilediği ve salgın sonrasında alınan kararların kapitalist işleyişin sorunlarına nasıl çözüm ürettiği idi. Bunu yaparken salgın ve salgın sonrasına odaklanmaktan öte, salgın öncesinde birikim sisteminin temel sorunları nelerdi, hangi düzenlemelere ihtiyaç vardı gibi sorulara cevap verilmiştir. Böylece kapitalist toplumsal ilişkilerdeki dönüşümün nedenleri ile salgın döneminde ortaya çıkan etkiler birlikte ele alınmıştır.

Bu amaçla sermayenin uluslararasılaşmasının geldiği aşama itibarıyla sermaye birikim sürecinin temel sorunları tesbit edilmiştir. Bu sorunlar iki başlık altında toplanmıştır. Biri Dördüncü Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkarttığı gelişmeler dolayısıyla ortaya çıkan işsizlik ve robotik sanayileşme sürecinde uluslararası işbölümünün değişmesi ile sınıf içi rekabetin artarak sermayenin el değiştirmesidir. Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte endüstriyel robotlaşma sürecindeki rekabet ve aşırı otomasyonun ortaya çıkartacağı işsizlik sorunu irdelenmiştir. Robotlaşmaya dair veriler Grafik-3’den izleneceği üzere, 2017 ve 2018 yılında robotlaşma yarışının hızlandığını göstermektedir. Yapılan çalışmalar her bir robotun 3,4 kişinin işini kaybetmesine neden olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan Dördüncü Sanayi Devrimi ile giderek artan robotik teknolojiler, yapay zeka ve bu teknolojilerin kullanıldığı “Akıllı Fabrikalar” ile artık üretimin daha az insan emeğine ihtiyaç duyması sadece niteliksiz işlerde değil aynı zamanda yüksek nitelik gerektiren işlerde de azalmaya neden olacağı ortaya koyulmuştur. Endüstriyel robotlar mavi yakalı işçilerin yerine ikame edilirken, yapay zekanın gelişimi ve büyük verinin (BigData) kullanımındaki artış ile beyaz yakalı işçilerin istihdam olanaklarında da daralmanın ortaya çıkacağı beklenmektedir. Böylece gelecekte daha az işgücü ve daha yoğun sermaye ile üretim yapar hale gelen sistemin temel sorunlarından birinin düzenli gelirden yoksun kalan insanların durumunun nasıl sürdürülebilir

²⁴ Bu tartışmaya dair ayrıntılı bilgi edinmek için bkzn: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/03/015-Yeni-nesil-maliye-Pol-Arac%C4%B1Robot-Vergisi.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)

²⁵ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) “The need for universal basic income” başlıklı yayını ile Covid 19 sonrasında evrensel temel gelirin neden gerekli olduğunu ve kabul edilmesi gerektiğini açıklamıştır (UNDP, 2020).

kılınacağı olduğu tespit edilmiştir. Kapitalist toplumsal ilişkilerdeki bu dönüşüm önemli düzenlemeleri gerekli kılmıştır.

Sermaye açısından değerlendirildiğinde özellikle geleneksel teknolojiler ile üretim yapan işletmeler süreçten olumsuz etkilenecektir. Bu süreçte salgın, açık pozisyonları olan şirketlerin mevcut borçlarını ödeyemeyecek duruma getirerek iflasların hızlanmasına neden olmuştur. Bu da sermayenin orta vadede hızla el değiştirmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca salgın dolayısıyla uzaktan eğitim gibi hizmetlerin internet üzerinden gerçekleştirilmesi büyük veriyi (Big Data) hızla beslemektedir. Bu şekilde yapay zekanın kullanacağı altyapı salgın döneminde daha da zenginleşmiştir.

Uluslararası işbölümünde ülkelerin rolleri açısından değerlendirildiğinde mevcut işbölümünün yeniden şekilleneceği öngörülmektedir. Bu süreçte endüstriyel robot kurulumunda önde giden ülkeler (Çin, Japonya, ABD, Güney Kore ve Almanya) robotik sanayileşme yarışına girmiştir. Zira ABD Başkanı Trump tarafından Çin ve diğer Asya ülkelerine karşı başlatılan ticaret savaşları da bu rekabette önemli araçlardan biridir. Oysa Çin ve diğer Asya ülkeleri uluslararası işbölümünde kendilerine biçilen rolün çok daha ötesine geçerek, robotik teknolojilerde öne geçmişlerdir. Robot kurulumunda önde giden ülkeler, katmanlı üretim yapabilen akıllı fabrika altyapıları ile dünyanın yeni sanayileşmiş ülkeleri olacaktır. Ancak mevcut teknolojiler ve düşük işgücü maliyetleri ile rekabet eden ülkeler rekabet güçlerini kaybedecek ve şu anda ihracatçısı oldukları malların bir kısmının ithalatçısı olacaktır. Bu durum robotik teknolojilere geçemeyen bazı Batılı gelişmiş ülkelerde işsizlik rakamlarının artmasına ve sosyal yardımların finanse etme güçlüklerine neden olabilecektir. Ayrıca toplam vergi gelirleri içinde ücret üzerinden tahsil edilen vergi gelirlerinin büyük payı olan ülkeler artan teknolojik işsizlik sonucunda işgücünün başka alanlarda istihdam edilebilmesi için eğitim giderleri de doğuracağından ilave kamu kaynaklarına ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle robotların “elektronik kişi” olarak kabul edilmesi vergilendirilmesi üzerine çalışmaların yapıldığı tesbit edilmiştir.

Bu noktada en önemli sorun toplumsal uzlaşının nasıl sağlanacağıdır? Zira rekabetin ve işsizliğin hızla artacağı bir dönemde sınıf içi ve sınıflar arası çatışma artacaktır. Çatışmayı, uzlaşıya dönüştürecek yeni mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Bu süreçte koordinasyonu sağlayacak kurum devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Washington uzlaşısı ve sonrasında neoliberal politikaların uygulanmasıyla devletin işlevlerindeki dönüşüm ve kamusal hizmetlerin birikim alanı olarak sermayeye açılması ve bu süreçte devletin gelirlerinin giderek azalması devleti etkinsiz hale getirmiştir. Birçok ülke Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (FDI) çekmek için kurumlar vergisi oranlarını azaltmış ve vergi gelirlerini ücret üzerinden alınan vergiler ile dolaylı vergilerden sağlar hale gelmiştir. Ticarete serbestleşme kapsamında gümrük vergileri de düşürülmüştür. Dolayısıyla gerek sermayenin talepleri doğrultusunda vergilerin azaltılması gerekse istihdamın azalması nedeniyle ücretlilerden alınan vergilerin azaltılması devletin gelirlerini azaltmıştır. Ancak toplumsal uzlaşının devamı için düzenli gelirden yoksun olan büyük kitlelerin sosyal uyumunun sağlanması için sosyal harcamaları arttırıcı işsizlik sigortası, “temel gelir desteği” gibi önerilerin kabul edilmesine yönelik tartışmalar başlamıştır.

Böyle bir ortamda çalışmanın cevap aradığı diğer bir soru; salgın kapitalist toplumsal işleyişin dönüşümünü hızlandıran bir katalizör görevi görmüş müdür sorusuna istinaden salgın dolayısıyla alınan tedbirlerin ne gibi sonuçlar doğurduğu ortaya koyulmuştur. Tablo-1’deki veriler gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler dahil dünya genelinde ekonomik olarak ciddi bir daralma yaşanacağını göstermiştir. Bu daralmanın nedenleri gerek faaliyetlerin kısıtlanması gerekse krizden olumsuz etkilenen ve açık pozisyonları olan şirketlerin mevcut borçlarını ödeyemeyerek iflas etmelerinden kaynaklandığı tesbit edilmiştir. Ayrıca salgın sonrasında dünya genelinde 40-60 milyon insanın günlük 1,90 dolardan daha düşük gelir ile aşırı yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdüreceğinin beklendiği görülmektedir. Sadece ABD’de Mart ayından bu yana kırk milyondan fazla kişi işsiz kalmıştır. Bu veriler de salgın sonrasında alınan tedbirlerin işsizliği arttırdığını

göstermektedir. Şu halde birikim sisteminin salgın öncesinde karşılaştığı temel sorunlar ile salgın sonrasındaki tedbirlerin yol açtığı sorunlar birbiri ile örtüşmektedir. Ancak salgın bu süreci hızlandırmıştır. Ayrıca salgın, işsizliği sistemsel ve sınıfsal bir sorun olmaktan çıkartarak olağan dışı bir nedene bağlamıştır. Bu durum geniş kesimler tarafından kabul edilmiştir. Ancak salgın sonrasında işlerine geri dönmeyi bekleyen birçok çalışan eski işlerini bulamayacaktır.

Önümüzdeki süreçte devletin işlevleri yeniden tartışmaya açılacaktır. Kapitalist toplumsal işleyişin krizlerinde Refah Devleti her zaman krizin etkilerini azaltarak sistemin devamlılığını sağlamıştır. Bu süreçte de salgın sonrasında yapılan analizler ve öneriler devletlerin daha aktif rol oynaması ve sağlık hizmetleri, sosyal yardımlar, hatta temel gelir noktasında kamu kaynağı yaratması yönündedir. Böylece devletin ihtiyaç duyduğu kaynak için olası alternatifler daha kabul edilebilir bir iklimde tartışılacak ve devletin işlevleri yeniden tanımlanacaktır. Bu nedenledir ki salgın tarihin akışını hızlandırmıştır ve sistemin ihtiyaç duyduğu radikal kararların alınmasını kolaylaştırmıştır.

Kaynakça

- Bina, C. ve Yaghmaian, B. (1991) Post-war Global Accumulation and the Transnationalisation of Capital, *Capital & Class*, (43): 107-130.
- Cebeci, A (2012) *Bilmediğimiz Kapitalizm, Gizli Elin Kurumsallaşması: YOİKK*, SAV Yayınları
- Cebeci, A. (2013). 2000’li Yıllarda Türkiye’deki Kamu Yönetimi Değişimini Çözümlemek. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 175-206.
- Chiacchio, F., Petropoulos, G. ve Pichler, D. (2018), “The Impact of Industrial Robots on EU Employment and Wages: A Local Labour Market Approach”, Bruegel Working Paper, Issue 2.
- Ercan, F. (1996) Üretken Sermayenin Uluslararasılaşması ve Uluslararası Yeniden Yapılanma Sürecinde Batı-Afrika:Ekonomik Yapı ve Ekonomik Gelişme(1960-1985). *Öneri Dergisi*, 1 (4), 133-141. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.710724>
- Fukuyama, F. (2006). *Devletin İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, Remzi Kitabevi
- Hampsher-Mork, I. (1987). *The Political Philosophy of Edmund Burke*, Londra: Longman
- Khan, M.A. (1980), The Harris-Todaro Hypothesis and the Heckscher-Ohlin-Samuelson Trade Model: A Synthesis, *Journal of International Economics*. 10 (4), 527-547. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(80\)90004-5](https://doi.org/10.1016/0022-1996(80)90004-5)
- Marx, K. (1974). *Kapital Ekonomi Politğin Eleştirisi Üçüncü Cilt*, A.Bilgi (çev), Sol Yayınları
- Marangos, J. (2009), The Evoluton of the Term ‘Washington Consensus, *Journal of Economic Surveys* Vol. 23, No. 2, 350–384.
- Oğuz, Ş. (2015), Rethinking Globalization as Internationalization of Capital: Implications for Understanding State Restructuring, *Science & Society*, 79 (3), 336-362. <https://doi.org/10.1521/so.2015.79.3.336>
- Öztürk, Ö. (2006), Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması, *Praksis*, (10): 271-309.
- Palloix, C. (1977) The Self-Expansion of Capital on a World Scale, *Review of Radical Political Economy*, II (2): 1-28.
- Petras, J.& Veltmeyer, H. (2006). *Çok Uluslu Şirketler Yargılanıyor: Yabancı Şirketlerin Tahribatları*, Ö.Akpınar (çev), Kalkedon Yayınları

- Riccucci, N.M. (2001), The Old-Public Management Versus The New Public Management: Where Does The Public Administration Fit In?. *Public Administration on Review*, 62 (2), 172-175. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00019>
- Tekgöl, D.& Cin, M.F. (2015). Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü:Post-Keynezyen Alternatif Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), 247-262.
- Toffler, A. (1991). *Powershift:Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century*, Bantam Books.
- Weiss, L. (1997). Globalisation and the Myth of The Powerless State. *New Left Review*, 225.
- Yaghamian, B. (1998). Globalization and the State: The Political Economy of Global Accumulation and Its Emerging Mode of Regulation, *Science and Society*, 62(2), 241-265.

Elektronik Kaynaklar:

- Boston Consulting Group, “*The Robotic Revolution: The Next Great Leap in Manufacturing*”, <https://www.bcg.com/publications/2015/lean-manufacturing-innovation-robotics-revolution-next-great-leap-manufacturing.aspx> (Erişim tarihi: 30.06.2020)
- Cumhuriyet Gazetesi, “*Pandemi İlanından Sonra Özel Hastanelerde İşler Karıştı*” <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pandemi-ilanindan-sonra-ozel-hastanelerde-isler-karisti-1729877> (Erişim Tarihi: 25.06.2020)
- International Money Fund, “*World Economic Outlook Update: A Crises Like No Other, An Uncertain Recovery*” <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020> (Erişim Tarihi: 27.06.2020)
- Nie, W. (2017).Why America Would Lose a Trade War With China?, <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/why-america-would-lose-a-trade-war-with-china/> (Erişim Tarihi: 29.06.2020)
- Oxford Economics, “*How Robots Change The World*”, <http://resources.oxfordeconomics.com/how-robots-change-the-world> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)
- Project Syndicate, “*The Post Covid State*” <https://www.project-syndicate.org/onpoint/four-possible-trajectories-after-covid19-daron-acemoglu-2020-06?barrier=accesspaylog> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, “*Robot Vergisi, Yeni Nesil Bir Maliye Politikası Aracı*”, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/03/015-Yeni-nesil-maliye-Pol-Arac%C4%B1Robot-Vergisi.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/>
- Türkiye’nin Endüstri 4-0 Platformu, “*Davos’ta Gündem: Endüstri 4.0*” <https://www.endustri40.com/davosun-gundemi-endustri-4-0/> (Erişim Tarihi: 27.06.2020)
- Türkiye’nin Endüstri 4-0 Platformu, “*İnsan Çalışanlara Karşı Robot İşçi Yoğunluğu*”, <https://www.endustri40.com/insan-calisanlara-karsi-robot-isci-yogunlugu/> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)
- UBS, White Paper for the World Economic Forum, “*Extreme automation and connectivity: The global, regional, and investment implications of the Fourth Industrial Revolution*”

<https://www.ip-watch.org/weblog/wp-content/uploads/2017/09/ubs-vierte-industrielle-revolution-2016-01-21.pdf> (Erişim Tarihi: 27.06.2020)

UNDP, “*The Need For Universan Basic Income*”,
<https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2020/the-need-for-universal-basic-income.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)

World Health Organization, “*Emergencies, Preparedness, Response: What is Pandemic?*”
https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/
(Erişim Tarihi: 29.06.2020)

<http://www.robottechnic.com/otomotiv-robotlari.html#.XviKmG0zbIU> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)